

Н. В. ЦУМАРЄВА,  
старший викладач кафедри психології та педагогіки,  
nata\_tsumareva@ukr.net  
ORCID ID 0000-0002-4005-0745  
Кропивницький інститут приватного вищого навчального закладу  
«Університет сучасних знань»,  
Кропивницький, Україна

## ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

**Анотація.** Метою статті є здійснення теоретико-емпіричного аналізу поняття емоційної депривації, визначення її механізмів, детермінант та наслідків. Методи дослідження: аналіз, порівняння та систематизація літератури, спостереження, експертні оцінки, тестування та опитування для виявлення наслідків емоційної депривації.

**Результати.** Більшість науковців визначають емоційну депривацію через категорію психічного стану особистості.

**Висновки.** Емоційна депривація являється процесом довготривалого перебування особистості в умовах емоційно збідненого середовища, незадоволення емоційних потреб, відсутності емоційних зв'язків, що спричиняє дисфункцію психічної сфери особистості.

**Ключові слова:** емоційна депривація, психічний стан, теорії емоційної депривації, механізми розвитку емоційної депривації, детермінанти емоційної депривації, наслідки емоційної депривації.

**Вступ.** Емоційну депривацію особистості можна ототожнювати з психічним станом, оскільки вона являється психічним процесом.

**Мета статті** полягає у здійсненні теоретико-емпіричного аналізу поняття емоційної депривації, визначенні її механізмів, детермінант та впливу на особистість.

### Завдання дослідження:

1. Здійснити історичний дискурс розвитку феномену емоційної депривації в науковій думці.
2. Проаналізувати диференційність поглядів щодо трактування поняття емоційної депривації, визначення її причин та механізмів розвитку.
3. Сформулювати власне визначення поняття емоційної депривації.
4. Здійснити емпіричний аналіз наслідків емоційної депривації.

**Аналітичний огляд проблеми.** Рядом сучасних досліджень було доведено той факт, що порушення раннього емоційного розвитку призводить до виникнення багатьох проблем у функціонуванні психіки. Зокрема, до проблем у розвитку інтелектуальної сфери та нездатності встановлювати тривалі контакти [1], дезадаптації [2], проблем із регуляцією емоційної сфери, що проявляється через невміння виражати емоції адекватно ситуації, що виникла [3], нездатності усвідомлювати власні емоції та розпізнавати емоції інших [4] поведінкові проблеми [5], проблеми у розвитку соціальних навичок [6].

Окрема група наслідків емоційної депривації пов'язана з її впливом на соматичне здоров'я, зокрема порушення у функціонуванні ендокринної системи (підвищення рівня кортизолу [7]), розвитку соціально-психічної низькорослості [8], і навіть виникнення на її основі ряду психосоматичних захворювань (анорексії, булімії, діареї, закреп, розладів дихання та ін. [9]). З приводу цього І. І. Савенкова [10] зазначала, що у дітей може закріпитися психосоматичний спосіб реагування на емоційний дискомфорт, і тоді емоційно напружена ситуація буде призводити до виникнення захворювання навіть за відсутності вродженої патології даної системи організму.

Дослідження Н. Б. Перрі та М. Р. Гуннар [11] проведені в області нейробіології та нейропсихології доводять, що рання депривація, в якій діти відчують різну ступінь фізичного та емоційного знехтування, позбавляє мозок можливості розвитку нервових та фізіологічних систем, які лежать в основі емоційного функціонування. Це, на думку С. В. Паркера та С. А. Нельсона [12], призводить до порушень в розвитку нейронних зв'язків, які беруть участь у розпізнаванні міміки, проблем в розвитку емоційної компетентності, а також за свідченням ряду авторів на чолі з Д. Рюєді-Бетчен [13] схильності до депресії. Н. Тоттенхем з групою дослідників [14] довів, що довготривале інституційне виховання дітей та недостатність емоційних зв'язків пов'язане з атипічно великим об'ємом

мигдалини мозку, що позначається на поганій регуляції емоцій та підвищеній тривожності.

Однак, аналіз наукової літератури свідчить про те, що сучасний стан досліджень емоційної депривації характеризується звуженням проблематики в сенсі тлумачень її в якості психічного стану на рівні теоретико-методологічного вивчення або перерахування ряду негативних змін та порушень в емоційній сфері. Також необхідно відзначити той факт, що в науковому обігу відсутні єдині параметри щодо визначення її детермінант, опису її наслідків в різні вікові періоди, її зв'язки та вплив на інші сфери психіки. Таким чином, дослідження феномену емоційної депривації являється актуальним як для теорії в питанні систематизації наукових теорій щодо поняття емоційної депривації та визначення її причин, так і для практики, в плані розробки профілактичних заходів щодо її виникнення та корекції її негативних наслідків.

**Матеріали та методи.** Для здійснення теоретичного аналізу сутності емоційної депривації, її механізмів, детермінант та впливу на особистість ми застосували наступні методи: аналіз, порівняння та систематизація наукової літератури щодо феномену емоційної депривації. Для емпіричного дослідження наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку ми застосували спостереження за зовнішніми проявами поведінки емоційно депривованих дітей («Оціночна шкала емоційних проявів дитини» Й. Шванцари та «Карта спостереження» Стотта); тестування та опитування (Тест-опитувальник емпатичних тенденцій А. Меграбієна та Н. Епштейна, тест фрустрації Розенцвейга, Шкільний тест тривожності Філліпса) для виявлення наслідків емоційної депривації; проективні методики (Шкала кольорового діапазону настрою А. Н. Лутошкіна, методика «Будинок-дерево-людина») для дослідження емоційних станів та особливостей настрою.

Експериментальним майданчиком для дослідження наслідків емоційної депривації стали загальноосвітні та інтернатні заклади м. Кропивницького, в яких навчаються та виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки. Вибірка дослідження складалася із 180 дітей віком 6-10 років.

**Результати.** Вивчення феномену емоційної депривації простежується з теорії психоаналізу З. Фрейда, який описав зміни у функціонуванні емоційної сфери під впливом незадоволення емоційних потреб особистості. Р. А. Шпіц на основі лонгitudних досліджень виявив негативні наслідки для інтелектуального та афективного розвитку ранньої розлуки з матір'ю та

при відсутності чи обмеженні взаємовідносин з іншими людьми. Е. Еріксона ввів поняття «базової довіри до світу» і зазначив, рання депривація призводить до відставання у мовному, моторному та емоційному розвитку. Дж. Боулбі в поняття «сепарація» вклав положення про довготривалу ситуацію розлуки з матір'ю (материнську депривацію), в результаті якої дитина відчуває страждання та гостре горе через відсутність емоційних зв'язків.

Таким чином, витоки теорії емоційної депривації ми знаходимо в психоаналітичних теоріях, сутність якої описується через недостатність чи неможливість встановлення зв'язку дитини з об'єктом її інстинктивних тенденцій – матір'ю. Тобто, в даних теоріях поняття материнської та емоційної депривації ототожнюються.

Наступна група авторів-психоаналітиків (Е. Л. Абелін, М. Малер, Г. Фігдор) сходяться на думці про те, що неблагополучна сімейна атмосфера, порушення внутрішньосімейних стосунків, відсутність емоційно-ніжних взаємин між батьками призводить до різноманітних проблем в емоційній сфері дітей та переживання амбівалентних психотравматичних почуттів до батьків.

Наступною теорією, яка описує негативні наслідки порушених відносин матері та дитини є теорія об'єктних відносин (Р. Ферберн, Д. Віннікот, М. Кляйн, М. Балінт, М. Малер, О. Кернберг), яка відводять найважливіше значення у житті дитини встановленню стійких та довготривалих емоційних відносин між дитиною та її найближчим оточенням, а не задоволення її потреб та бажань. Умовою повноцінного психічного розвитку виступає постійність об'єкта, який забезпечує підтримку та любов.

Представники інтерперсонального підходу Г. Саллівен та К. Хорні важливою умовою нормального психічного розвитку дитини вважали надійні, постійні та позитивно забарвлені емоційні відносини між дитиною та дорослим. Через їх відсутність чи недостатність формується «базова тривога».

З точки зору теорії навчання (У. Денніс, Д. Гевірц, Дж. Брунер) причиною емоційної депривації є недостатність можливості вчитися. Проблеми у формуванні емоційної сфери дитини виникають через недостатність зв'язків між соціально бажаними реакціями дитини та підкріплюючими стимулами з боку дорослого, в результаті чого виникає дезадаптація та негативні почуття та емоції. А. Бандура, Б. Лофенфельд та Т. Левін пов'язують виникнення

емоційної депривації із недостатністю емоційних стимулів.

Е. Берн писав, що відсутність емоційних зв'язків призводить до формування сенсорного голоду і навіть смерті. Він зазначав, що в біологічному плані емоційна та сенсорна депривація можуть призвести до органічних змін або створити їх передумови. Недостатня стимуляція ретикулярної формації мозку та відсутність підкріплюючих емоційних стимулів на вчинки дитини може призвести до дегенеративних змін у нервових клітинах.

Схема-терапевт Дж. Янг емоційну депривацію відносив до дезадаптуючої схеми раннього дитинства, яка впливає на функціонування дорослої людини в суспільстві. За його теорією, емоційна депривація існує у таких трьох формах: депривація турботи, депривація емпатії та депривація захисту і накладає патогенний відбиток на розвиток психіки в онтогенезі, а також має віддалені наслідки в дорослому житті (обмежує особистість у адекватному, щодо стимулу, емоційному та поведінковому реагуванні).

Чеські дослідники Й. Лангмйєр, З. Матейчек, обґрунтували теорію психічної депривації, виділивши її чотири типи – сенсорну, соціальну, когнітивну та депривацію емоційного відношення (емоційну). Під емоційною депривацією автори розуміють недостатню можливість для встановлення інтимного емоційного відношення до будь-якої особи або розрив подібного емоційного зв'язку, якщо він вже був створений.

Значна частина пострадянських російських дослідників (Н. М. Щелованов, Л. І. Божович, М. М. Толстих, М. І. Лісіна, І. А. Фурманов, Н. В. Фурманова, А. М. Прихожан, В. С. Мухіна, та ін.), описуючи несприятливі соціальні умови інтернатних закладах перелічують ряд негативних явищ емоційної сфери – агресивність, тривожність, знижений фон настрою, підвищений рівень невротизації, підозрілість та недовіра до оточуючих, низька самооцінка, страх невдач та ін., які сформувалися внаслідок соціальної та емоційної депривації.

Сучасні російські науковці (Е. С. Модрас, М. К. Бардышевська) сходяться з думкою Г. В. Козловської, яка визначає емоційну депривацію як різновид психічної депривації, яка заключається в недостатності, бідності чи повній відчуженості емоційних контактів з людьми. Яскравими проявами емоційної депривації на їх думку є особистісні розлади та поведінкові відхилення. І. В. Ярославцева вказувала, що емоційна депривація знаходить відгук навіть у дорослому житті в депресіях, апатії та невротичних розладах особистості.

Отже, ми бачимо, що дані дослідження описують наслідки емоційної депривації у зв'язку із соціальною, сенсорною, комунікативною та материнською депривацією у вихованців дитячих будинків, виокремлюючи негативні зміни в емоційній сфері дітей.

В руслі сучасних наукових дискусій також не відмічається єдності поглядів щодо природи емоційної депривації. Так, А. О. Поляничко та О. В. Красницька вважають психічну депривацію видом соціальної, а емоційну депривацію у свою чергу відносить до підвиду психічної депривації. Нам здається така точка зору не зовсім точною, оскільки природа емоцій має не тільки соціальне вираження, а перш за все особистісне, внутрішнє. Емоції виникають у людини від народження та емоційна сфера особистості продовжує функціонувати поза суспільством (наприклад, діти-мауглі чи тривала соціальна ізоляція (усамітнення ченців, тюремне ув'язнення, перебування в космосі).

Наступна група науковців пов'язують виникнення емоційної депривації із відсутністю адекватного, позитивно насиченого соціального середовища, насамперед із негативним досвідом проживання в біологічній родині чи інтернатних закладах (Р. Б. Макколл, С. Ж. Гроек та Б. Н. Хавк, С. А. Нельсон, Н. А. Фокс та С. Х. Зіанах, Ф. Абдулл та М. Касесе-Хара, І. В. Ярославцева, Н. М. Аксаріна, Т. І. Шульга та М. А. Антипіна, В. В. Кольтінова, Ю. В. Шильцова, І. Л. Височина, А. Ю. Пенёков, Н. Дишлова та ін.). Описані авторами негативні зміни в емоційній сфері (порушення довільної саморегуляції, глибокі нервово-психологічні розлади, наростання негативних емоцій, перенапруження регуляторних механізмів, агресію і т.д.) є наслідками травматичного досвіду зростання дітей в несприятливій атмосфері, на їх думку є наслідками як емоційної, так і соціальної депривації.

Відносно велику питому вагу займають також дефекти виховання. Так, рядом сучасних авторів (Д. О. Хебб, Н. І. Баташева, В. О. Мартинюк, Г. М. Бевз, О. В. Чистяк, Ю. М. Візнюк, Т. В. Демірджі, Д. С. Гошовська та ін.) вказано, що ряд таких факторів як незадовільні матеріальні умови, відсутність єдиного виховного стилю у батьків, постійні конфліктні відносини, розлучення батьків, смерть або тяжка хвороби одного з батьків, різні види залежностей батьків, деспотизм, емоційна холодність, відсутність емоційного контакту між членами сім'ї і т.д. також можуть сприяти виникненню ряду депривацій, в тому числі емоційної, всередині сім'ї. Даний тип емоційної депривації відноситься до прихованого типу і унеможливорює створення

досвіду емоційного контакту в діаді «батьки-діти». О. Г. Максименко вживає термін «емоційно-батьківська депривація», доводячи у своєму дослідженні те, що емоційний родинний клімат впливає на формування об'єктних відношень, що переростає в конфліктність, агресію, конфомність і страх встановлення близьких чуттєвих стосунків та у відчуженості від соціального життя.

Я. О. Гошовський [2] – засновник і координатор наукової школи «Ревіталізація психогенези депривованої особистості» писав, що афективна (емоційна) депривація виникає в результаті нестачі теплоти почуттів, любові з боку батьків та недостатнього задоволення афективних потреб. Вона закладає основи майбутнього неприйняття цінностей навколишнього середовища та зумовлює постійне очікування загрози з боку оточуючих, призводить до численних дисфункцій емоційних і поведінкових складових особистості.

Інша частина дослідників продовжує пов'язувати емоційну депривацію із дефіцитом емоційних вражень у житті дитини (С. М. Стоєбе, та Дж. Арчер, М. Пенерабія, І. Паласіон, М. Роман, Є. Г. Алексеєнкова, Є. Ю. Мішурова, Т. Шульга, Д. Савченко, Ф. Філінкова та ін.). Проте, ця точка зору заснована на функціонуванні сенсорної та когнітивної депривації, оскільки бідність або ненадходження інформації із зовнішнього середовища спричиняє недостатнє функціонування пізнавальних психічних процесів.

Новим поглядом на емоційну депривацію є наукові праці Ю. М. Терлецької, яка пише, що більш коректним є вживання терміну «психоемоційна депривація» замість «емоційна депривація» і наводить таке її визначення: «Психоемоційна депривація людини являє собою більшою чи меншою мірою деструктивний процес функціонування емоційної сфери її психіки, який спричинився або повною відсутністю чи тривалою нестачею позитивних емоцій і почуттів, які мав би генерувати значущий об'єкт, або тривалим незадоволенням значущих для людини емоційних потреб інших сторін життєдіяльності, що породжує стійкі негативні емоції та почуття в емоційній сфері, енергетичний потенціал яких за домінування над позитивним втручається в процеси операційно-функціональної діяльності психіки людини і через неї впливає на її розвиток, адаптацію, соціалізацію, поведінку і діяльність» [1, с.771]. Проте нам здається, що терміни «психоемоційна» та «емоційна депривація» є тотожними і ми вважаємо, що більш доречно використовувати термін саме «емоційна депривація», оскільки, по-перше,

емоційна сфера особистості є складовою психіки, а по-друге, емоційна депривація є видом психічної депривації.

Важливим поглядом на емоційну депривацію є точка зору психоневроендокринології та психосоматики, які вважають її наслідком тривалого перебування людини в стані хронічного стресу та госпіталізму. Так, М. Морадахаселі, С. Е. Пілута, С. Е. Депаскаль, С. Б. Млінер та М. Р. Гуннар [15], писали, що емоційна депривація викликає синдром сповільненого зросту, переїдання, блювоту, гіперфагію, їду зі сміття та пиття з туалету, поганий сон, нічні блукання, агнозію, симптоми дефіциту уваги. Зокрема, А. Д. Роголь [8] на основі клінічних досліджень довів, що гіпопітуїтаризм зникає через вилучення дитини з середовища емоційної депривації.

Також, деякі дослідники пов'язують виникнення емоційної депривації з емоційно збідненим середовищем. Так, М. В. Беседіна пише, що навчальне середовище може бути фактором емоційної депривації, впливаючою на соматичне здоров'я дітей. Б. Єржакова визначає емоційну депривацію у дорослих як негативну реакцію у вигляді роздратування та незадоволення в ситуаціях, що зумовлені нестачею чогось. Проте, дані негативні реакції є лише наслідками емоційної депривації та не пояснюють природу її виникнення.

В. Мохнаткіна зазначає, що емоційна депривація проявляється в почутті розпачу, відчуження, тривожності і виникає при розузгодженості в індивіда або групи значимої системи цінностей, у відповідності з якою вони могли б будувати своє життя та їх внутрішнім самовідчуттям. Наслідком цього можуть стати різного роду негативні девіації. Проте дане визначення потребує уточнень, оскільки воно описує феномен етичної депривації.

Отже, можна узагальнити, що в науці поняття емоційної депривації трактується досить неоднозначно: як позбавлення, втрата, відокремлення, усунення, відчуження, брак, нестача, обмеження (емоційних потреб, стимулів, контактів, середовища) тощо. Неоднозначність трактування призводить до змішування та ототожнення понять материнської, соціальної, афективної та сенсорної депривації, які тісно переплітаються і багатьма авторами ототожнюються з психічним станом. Проте, всі автори сходяться на думці про те, що емоційна депривація приводить до цілого ряду порушень та емоційної сфери, перш за все.

Для з'ясування наслідків емоційної депривації нами було проведено емпіричне дослідження. Ми виявили, що у емоційно депривова-

них дітей молодшого шкільного віку спостерігається своєрідний симптомокомплекс, який включає високий рівень тривожності, агресивності, дратівливості, імпульсивності та невірноваженості, афективної вибуховості, емоційної поверхневості, швидкої зміни настрою, бідну гаму емоцій, апатичність, труднощі в усвідомленні власного емоційного стану та розумінні емоцій та почуттів інших. Окрім того, відмічається стереотипність емоційних проявів та одноманітність емоційно-експресивних засобів спілкування. Емоційне реагування на зауваження або схвалення часто набуває неадекватних форм. Також проявляється схильність до депресії, страхів, психопатії та нейротизму.

Отже, виявлений нами симптомокомплекс дозволяє констатувати, що емоційна депривація вплинула на різні психічні сфери – емоційну, вольову, особистісну, мотиваційну, поведінкову та ціннісно-орієнтаційну. Тобто, процес довготривалого перебування дітей в умовах емоційної депривації став потужним знаряддям змін і перетворень у психіці.

**Дискусія.** На основі вищевикладеного аналізу літературних джерел можна узагальнити, що з приводу феномена емоційної депривації досі точаться наукові дискусії та не вироблено єдиного розуміння щодо її сутності. Так, деякі автори включають її в структуру психічної (Е. С. Модрас, М. К. Бардышевська, та ін.) або соціальної депривації (А. О. Полянничко, О. В. Красницька, Б. Єржакова та ін.), ототожнюють її з материнською (Б. Н. Хавк, Р. Б. Макколл) та афективною депривацією (Я. О. Гошовський). Окремі автори також вживають терміни «емоційно-батьківська депривація» (О. Г. Максименко), психоемоційна депривація (Ю. М. Терлецька) та емоційна психічна депривація (І. В. Ярославцева).

Необхідно відмітити, що семантичне наповнення поняття «емоційна депривація» залежить від концептуально-теоретичної позиції автора, приналежності до певної психологічної школи та напрямку, а також вивчення конкретних умов, у яких вона виникла, а також специфіки вікової групи. Саме цей факт і породжує диференціальність підходів визначення поняття емоційної депривації. Але, ми дотримуємося класичної точки зору Й. Лангмейєра і З. Матейчека, які вважали емоційну депривацію видом психічної депривації. Оскільки емоційна сфера являється компонентом психіки, визначає формування індивідуальних якостей особистості та забезпечує її життєдіяльність у соціумі.

Ми помітили, що на сучасному етапі розвитку психології ще й досі не вироблено єдиного, загальноприйнятого та місткого визначення поняття емоційної депривації. Більшість дослідників вважають її психічним станом, а її появу частіше всього пов'язують із відчутністю чи нестачею емоційного контакту зі значущою особою, а також незадоволенням емоційних потреб. У визначенні поняття емоційної депривації, ми поділяємо думку Ю. М. Терлецької, що її не можна ототожнювати з психічним станом. Вона відображає змінені параметри емоційної сфери та психіки загалом у контексті її функціонування. А емоції та почуття стають посередниками у змінах мотивації, поведінки, адаптації, реалізації вчинків і т.д.

Виходячи з аналізу наукових досліджень, найбільш актуальних підходів до вивчення феномену емоційної депривації, окреслення причин її виникнення та наслідків, ми пропонуємо таке її визначення: емоційна депривація – це процес довготривалого перебування особистості в умовах емоційно збідненого середовища, обумовленого незадоволенням емоційних потреб, втрати, обмеження, недостатності чи відсутності можливостей для встановлення тісних емоційних зв'язків, контактів та взаємодії зі значимою особою, що спричиняє дисфункцію, порушення та розлади психічної сфери особистості.

Також необхідно відмітити, що більшістю авторів (Е. Колверт, М. Руттер, С. Беккет, Дж. Кастл, С. Хавкінс, А. Сонуга-Барке та ін.) негативні наслідки емоційної депривації описуються через різного роду порушення емоційної сфери, проте, за результатами нашого емпіричного дослідження ми дійшли висновку, що емоційна депривація впливає на всі структурні компоненти психіки, деформуючи та видозмінюючи їх, а також може виступати потужним гальмівним чинником не тільки психічного, але й фізичного та соціального розвитку особистості. Виокремлення наслідків емоційної депривації ускладнюється тим, що на людину можуть діяти одночасно декілька видів депривації, які тісно переплетені між собою.

Сучасні науковці опис наслідків емоційної депривації проводять в основному щодо дітей, які виховуються в інтернатних закладах або були вилучені з неблагополучних сімей. Проте, на наш погляд, емоційна депривація може виникати й у дорослих, наприклад, недостатність емоційних контактів в умовах вимушеної ізоляції через карантин.

Також ми помітили, що дослідники при описі наслідків різних видів депривації часто

використовують словосполучення типу «емоційна депривація дітей», «комунікативна депривація підлітків», «соціальна депривація молоді». Більш коректним, на наш погляд, є визначення «емоційна депривація у дітей», «комунікативна депривація у підлітків», «соціальна депривація у молоді» і т.д. Оскільки, по перше, сам термін «депривація» означає втрату, позбавлення, обмеження можливостей задоволення певних потреб (наприклад, депривація сну, економічна депривація, емоційна депривація і т.д.), а по друге, депривація не є психічним станом, вона скоріше позначає середовище (наприклад, людина перебуває в ув'язненні – соціальна депривація), обмеження (наприклад, неможливість повноцінної рухової активності – рухова депривація), умови (наприклад, безробіття – професійна депривація), нестачу (наприклад, обмеження спілкування – комунікативна депривація), конфлікт (розбіжність з ідеалами суспільства окремого індивіда – етична депривація і т.д.).

Тобто, якщо вживати словосполучення «(соціальна / комунікативна / емоційна / сенсорна і т.д.) депривація дітей», то це в буквальному сенсі буде означати «відсутність дітей» або «втрата дітей» або «нестача стосунків з дітьми». Таким чином, на нашу думку, більш коректним є вживання прийменника «у» та «в» на позначення тощо, що певний вид депривації сформувався (проявляється, діагностується,

потребує корекції і т.д.) в певній групі (віковій, соціальній, професійній тощо), наприклад: «емоційна депривація у дітей» чи у окремої особистості.

**Висновки.** Таким чином, в результаті проведеного теоретико-емпіричного дослідження ми дійшли висновку, що емоційну депривацію не можна ототожнювати з психічним станом. Вона опосередковано пов'язана з психічним станом депривованої особистості, проте ним не являється, а відображає змінені параметри емоційної сфери та психіки загалом у контексті її функціонування.

За нашим визначенням емоційна депривація – це процес довшого перебування особистості в умовах емоційно збідненого середовища, обумовленого незадоволенням емоційних потреб, втрати, обмеження, недостатності чи відсутності можливостей для встановлення тісних емоційних зв'язків, контактів та взаємодії зі значимою особою, що спричиняє дисфункцію, порушення та розлади психічної сфери особистості.

Подальші перспективи вивчення феномену емоційної депривації ми вбачаємо у дослідженні факторів, які впливають на стійкість різних осіб до психотравмуючої дії емоційної депривації, розробці психодіагностичного інструментарію щодо дослідження наслідків емоційної депривації у різних вікових груп, а також програм психологічного супроводу емоційно депривованих осіб.

### Література:

1. Yuliana M. Terletska Fundamentals of psychic and emotional human deprivation. *Astra Salvensis – revista de istorie si cultura*, 2020. VIII. P. 753-771. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=901508> (дата звернення: 01.02.2021).
2. Гошовський Я. Психолого-педагогічні засади ресоціалізації депривованої особистості: основні концептуальні положення. *Resocjalizacja mlodocianych przestepcow na Ukraine i w Polsce : monografia / Red. P. Husak. Lublin : Wydawnictwo POLIHYMNIA Spolka z.o.o., 2019. P. 74-97.*
3. Colvert E., Rutter M., Beckett C., Castle J., Groothues C., Hawkins A., Sonuga-Barke E.S. Emotional difficulties in early adolescence following severe early deprivation: Findings from the English and Romanian adoptees study. *Development and Psychopathology*, 2008. 20(2), P. 547–567. URL: <https://doi.org/10.1017/S0954579408000278>.
4. Tarullo A.R., Youssef A., Frenn K.A., Wiik K., Garvin M.C. & Gunnar M.R. Emotion understanding, parent mental state language, and behavior problems in internationally adopted children. *Development and Psychopathology*, 2016. 28(2), P. 371–383. URL: <https://doi.org/10.1017/S095457941500111X>.
5. Hawk B.N., & McCall R.B. Specific extreme behaviors of postinstitutionalized Russian adoptees. *Developmental Psychology*, 2011. 47(3). P. 732–738. URL: <https://doi.org/10.1037/a0021108>.
6. Julian, M.M., & McCall, R.B. Social skills in children adopted from socially-emotionally depriving institutions. *Adoption Quarterly*, 2016. 19(1), P. 44–62. URL: <https://doi.org/10.1080/10926755.2015.1088106>.
7. Bruce J., Fisher P.A., Pears K.C., & Levine S. Morning cortisol levels in preschool-aged foster children: Differential effects of maltreatment type. *Developmental Psychobiology*, 2009. 51(1), 14–23. URL: <https://doi.org/10.1002/dev.20333>.
8. Rogol A.D. () Emotional deprivation in children: growth faltering and reversible hypopituitarism. *Front Endocrinol (Lausanne)*, 2020. 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fendo.2020.596144>.
9. Крайслер Л. Психосоматика в психопатологии младенчества. Мать, дитя, клиницист: Новое в психоаналитической терапии : пер. с итал. Москва, 1994. С.112-120.

10. Savenkova I.I. Features of Display of Anxiety of Children Suffering from Psychosomatic Diseases / Didukh, M., Kuznetsova O., Litvinenko, I., Oleksyuk O. *J. Environ Treat. Tech.* 2020. V.8. I.4. P.1516-1520. URL: <https://doi.org/10.47277/JETT/1520>.
11. Perry N.B., Gunnar M.R. Early Deprivation and Children's Emotional Development: A Developmental Perspective. In: LoBue V., Pérez-Edgar K., Buss K. (eds) *Handbook of Emotional Development*. Springer, Cham, 2019. URL: [https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6\\_29](https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6_29).
12. Parker S.W., & Nelson C. A. The impact of early institutional rearing on the ability to discriminate facial expressions of emotion: An event-related potential study. *Child Development*, 2005. 76(1), P. 54–72. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00829.x>.
13. Rüedi-Bettschen D., Zhang W., Russig H., Ferger B., Weston A., Pedersen, E., Pryce C. R. Early deprivation leads to altered behavioural, autonomic and endocrine responses to environmental challenge in adult Fischer rats. *European Journal of Neuroscience*, 2006. 24(10), P. 2879–2893. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-9568.2006.05158.x>.
14. Tottenham N., Hare, T. A., Quinn B. T., McCarry T. W., Nurse M., Gilhooly T., Casey B. J. Prolonged institutional rearing is associated with atypically large amygdala volume and difficulties in emotion regulation. *Developmental Science*, 2010. 13(1), P. 46–61. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00852.x>.
15. Pitula C.E., DePasquale, C.E. Mliner S.B., Gunnar M.R. () Peer problems among postinstitutionalized, internationally adopted children: relations to hypocortisolism, parenting quality, and ADHD symptoms. *Child Development*, 2017. Volume 90, Issue 3. URL: <https://doi.org/10.1111/cdev.12986>.

### References:

1. Yuliana M. Terletska (2020) Fundamentals of psychic and emotional human deprivation. *Astra Salvensis – revista de istorie si cultura*. VIII, 753-771. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=901508> (appeal date: 01.02.2021). [In English]
2. Hoshovskyi Ya. O. (2019) Psykhologo-pedahohichni zasady resotsializatsii depriyovanoi osobystosti: osnovni kontseptualni polozhennia. [Psychological and pedagogical principles of resocialization of the deprived person: basic conceptual provisions] Resocjalizacja mlodocianych przestepcow na Ukraine i w Polsce : monografia. Red. P. Husak. Lublin : Wydawnictwo POLIHYNIA Spolka z.o.o. 275. 74-97. [In Ukrainian]
3. Colvert E., Rutter M., Beckett C., Castle J., Groothues C., Hawkins A., Sonuga-Barke E. S. (2008). Emotional difficulties in early adolescence following severe early deprivation: Findings from the English and Romanian adoptees study. *Development and Psychopathology*. 20(2). 547–567. URL: <https://doi.org/10.1017/S0954579408000278>. [In English]
4. Tarullo A. R., Youssef A., Frenn K.A., Wiik K., Garvin M.C., & Gunnar M.R. (2016). Emotion understanding, parent mental state language, and behavior problems in internationally adopted children. *Development and Psychopathology*. 28(2), 371–383. URL: <https://doi.org/10.1017/S095457941500111X>. [In English]
5. Hawk B.N., & McCall R.B. (2011). Specific extreme behaviors of postinstitutionalized Russian adoptees. *Developmental Psychology*, 47(3), 732–738. URL: <https://doi.org/10.1037/a0021108>. [In English]
6. Julian, M.M., & McCall, R.B. (2016). Social skills in children adopted from socially-emotionally depriving institutions. *Adoption Quarterly*. 19(1), 44–62. URL: <https://doi.org/10.1080/10926755.2015.1088106>. [In English]
7. Bruce J., Fisher P.A., Pears K.C., & Levine S. (2009). Morning cortisol levels in preschool-aged foster children: Differential effects of maltreatment type. *Developmental Psychobiology*. 51(1), 14–23. URL: <https://doi.org/10.1002/dev.20333>. [In English]
8. Rogol A. D. (2020). Emotional Deprivation in Children: Growth Faltering and Reversible Hypopituitarism. *Frontiers in endocrinology*, 11, 596144. URL: <https://doi.org/10.3389/fendo.2020.596144>. [In English]
9. Kraiser L. Psikhosomatika v psikhopatologii mladenchestva [Psychosomatics in the psychopathology of infancy]. *Mat', ditya, klinitsist: Novoe v psikhoanaliticheskoy terapii: per. s ital. Moskva*, 1994. 112-120. [In Russian]
10. Savenkova I. I. (2020) Features of Display of Anxiety of Children Suffering from Psychosomatic Diseases / Didukh, M., Kuznetsova O., Litvinenko, I., Oleksyuk O. *J. Environ Treat. Tech.* V.8. I.4. 1516-1520. URL: <https://doi.org/10.47277/JETT/1520>. [In English]
11. Perry N. B., Gunnar M.R. (2019) Early Deprivation and Children's Emotional Development: A Developmental Perspective. In: LoBue V., Pérez-Edgar K., Buss K. (eds) *Handbook of Emotional Development*. Springer, Cham. URL: [https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6\\_29](https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6_29). [In English]
12. Parker S. W., & Nelson C. A. (2005). The impact of early institutional rearing on the ability to discriminate facial expressions of emotion: An event-related potential study. *Child Development*, 76(1), 54–72. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00829.x>. [In English]
13. Rüedi-Bettschen D., Zhang W., Russig H., Ferger B., Weston A., Pedersen, E., Pryce C.R. (2006). Early deprivation leads to altered behavioural, autonomic and endocrine responses to environmental challenge in adult Fischer rats. *European Journal of Neuroscience*, 24(10), 2879–2893. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-9568.2006.05158.x>. [In English]

14. Tottenham N., Hare, T.A., Quinn B.T., McCarry T.W., Nurse M., Gilhooly T., Casey B. J. (2010). Prolonged institutional rearing is associated with atypically large amygdala volume and difficulties in emotion regulation. *Developmental Science*, 13(1), 46–61. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00852.x>. [In English]
15. Pitula C. E., DePasquale, C. E., Mliner S. B., Gunnar M. R. (2017) Peer problems among postinstitutionalized, internationally adopted children: relations to hypocortisolism, parenting quality, and ADHD symptoms. *Child Development* Volume 90, Issue 3. URL: <https://doi.org/10.1111/cdev.12986>. [In English]

**Natalia Tsumarieva**

Kropivnitsky Institute of Private Higher Educational Institution  
«University of Modern Knowledge»,  
Kropyvnytskyi, Ukraine

## **THEORETICAL AND EMPIRICAL STUDY OF THE PHENOMENON OF EMOTIONAL DEPRIVATION**

**Abstract.** *The aim of this article is the implementation of theoretical and empirical analysis of the essence of emotionality.*

*Methods of study: analysis, comparison and systematization of the scientific literature concerning the phenomenon of an emotional deprivation, observation, analysis of the documentation, the method of the peer review, a conversation, a testing, a survey for the identification of the consequences of the emotional deprivation.*

*Results.* *We figured out that emotional deprivation very closely connected with other kinds of deprivation and is part of the mental deprivation. The semantic content of the notion "emotional deprivation" depends on the conceptual and theoretical approaches of the author, studying of the specific conditions of its origin and also the specific of age group. However most scientists continue determine emotional deprivation as a category of mental state of the personality.*

*Emotional deprivation is an instrument of change and transformation in the psychics, affects somatic health, causes psychosomatic disorders and mental disorders. It is generalized that emotional deprivation through negative feelings and emotions affects other mental spheres of personality – volitional, intellectual, motivational, value-oriented, changing them, deforming, complicating, ie affects the psyche in general.*

*Conclusions.* *Emotional deprivation can't be equated as a mental state, because it is connected indirectly with the mental state of the deprived personality, but it isn't one. To our mind, emotional deprivation is a process of long lasting stay of the personality in conditions of emotionally impoverished environment, conditioned by displeasure of emotional needs, loss, limitation, insufficiency or absence of abilities for installation of close connections, contacts and interaction with a significant person. It causes dysfunction, breaches and disarrays of the mental sphere of a personality.*

**Key Words:** *an emotional deprivation, mental state, theories of emotional deprivation, mechanisms of development of an emotional deprivation, determinants of the emotional deprivation and consequences of the emotional deprivation.*